

مهدویت و ربیافت تمدنی:

ایشان‌های نظری و راهبردی در تمدن نوین اسلامی
(برگزیده مقالات یازدهمین همایش بین‌المللی دگرترین مهدویت)

(جلد ۱)

با اهتمام:

حجت‌الاسلام و المسلمین سید محمد عود نورسید آقایی
دکتر سید مجید ماسی

انتشارات دانشگاه امام صادق (علیه السلام)

تهران: بزرگراه شهید چمران،

پل مدیریت

تلفکس: ۸۸۳۷۰۱۴۲

صندوق پستی: ۱۵۹-۱۴۶۵۵

E-mail: isu.press@yahoo.com

فروشگاه اینترنتی:

www.ketabesadiq.ir

دانشگاه امام صادق (علیه السلام)

مهدویت و رهیافت تمدنی: آشنایی با راهبردی در تمدن نوین اسلامی (برترین مقالات یازدهمین همایش بین‌المللی دکتر سید مجید امامی، چاپ اول: ۱۳۹۵) ■ به اهتمام: سید مسعود پورسیداقایی و دکتر سید مجید امامی ■ ناشر: دانشگاه امام صادق (ع) و مؤسسه آینده روشن (پژوهشکده مهدویت) ■ چاپ اول: ۱۳۹۵ ■ شمارگان: ۱۰۰۰ ■ نسخه: چاپ و صحافی: برتر ■ شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۱۴-۵۰۴-۸

قیمت: ۱۰۰۰ ریال

همه حقوق محفوظ و منقول به شر است.

سرشناسه: پورسیداقایی، سیدمسعود،
عنوان و نام پدیدآور: مهدویت و رهیافت تمدنی: کاوش‌های نظری در
راهبردی در تمدن نوین اسلامی (برترین مقالات یازدهمین همایش
بین‌المللی دکتر سید مجید امامی) / به اهتمام: سیدمسعود پورسیداقایی و
سیدمجید امامی.
مشخصات نشر: تهران: دانشگاه امام صادق (ع) و مؤسسه آینده روشن (پژوهشکده
مهدویت)، ۱۳۹۵.

مشخصات ظاهری: جلد ۱: ۴۱۶ ص.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۱۴-۵۰۴-۸

شناسه افزوده: امامی، سید مجید، ۱۳۶۱-

شناسه افزوده: دانشگاه امام صادق (ع)

شماره کتابشناسی ملی: ۴۲۳۷۷۱۵

فهرست مطالب

۷		سحر، ناشر
۹		مقدمه
۱۵		بخش اول: صورت‌بندی و نقش علوم و روش های اسلامی
۱۷		معرفی بخش اول
۱۹		فصل ۱. تمدن، مرحله سلوک حیاتی بشر مبتنی بر طوع آیت الله محی الدین حائری شیرازی
۲۵		فصل ۲. تمدن موعود به منابه یوم الفتح در قیامت آیت الله محسن آراکلی
۳۱		فصل ۳. جایگاه نبوت و ولایت در شکل گیری تاریخ تمدن اسلامی دکتر سید رضی موسوی گیلانی
۴۹		فصل ۴. فقه و تمدن سازی: ولایت فقیه و مدینه انتظار دکتر حسین علی سعدی
۶۷		فصل ۵. ملوک عظیم، مهدویت و تمدن در قرآن کریم دکتر محمد مهدی مهابادی
۸۷		فصل ۶. تبیین ساختار وجودی تمدن مهدوی بر اساس الگوی رابطه نفس و بدن از منظر فلسفه و عرفان اسلامی
۱۰۹		فصل ۷. تبیین رابطه کثرت حیات اجتماعی و ظهور مقامات انسان کامل با تمدن مهدوی، بر اساس مبانی عرفان و فلسفه اسلامی
		دکتر مهدی امامی جمعه / ابراهیم خانی

- فصل ۸. شاخصه‌های مبنایی ترسیم، راهبری و تحقق فرهنگ و تمدن زمینه‌ساز ۱۳۱
مهیاری خانی مقدم
- فصل ۹. ابعاد و مؤلفه‌های تمدن زمینه‌ساز ظهور بر مبنای اندیشه‌های مقام معظم رهبری (مدظله العالی) ۱۵۵
جواد منزوی بزرگی / سجاد حبیبیان
- فصل ۱۰. هستی و چیستی مفهوم تمدن و نسبت آن با تمدن زمینه‌ساز ۱۹۳
محمد پورعباس / دکتر محمد رضا ابراهیم‌نژاد
- فصل ۱۱. چیستی و شاخص‌های فرهنگ و تمدن زمینه‌ساز از دیدگاه قرآن ۲۲۵
دکتر غفار شامعدی
- فصل ۱۲. بازنگری ماهیتی فرهنگ و تمدن انتظار ۲۵۳
نادر بنیاده کرم
- فصل ۱۳. آموزه‌های جدایی‌ناپذیری تمدنی در لامیه انتظار ۲۷۱
حسن احمدیان دلاور
- بخش دوم: است اسلامی، احیای تمدن اسلامی، مهدویت ۲۹۱
معرفی بخش دوم ۲۹۳
- فصل ۱۴. چارچوبی مفهومی بر پیوند انتظار و ولایت واحد ۲۹۵
علی جدید بناب
- فصل ۱۵. تمدن و تدبیر؛ آینده در قلمرو مهدویت ۳۱۹
یونس عابدی خسرو اسکندری
- فصل ۱۶. آسیب‌های فرهنگی موجود جهان اسلام و نقش آموزه مهدویت در حل آن‌ها ۳۳۷
دکتر مهدی یوسفیان
- فصل ۱۷. جایگاه و کارکردهای آموزه مهدویت و انتظار در شکل‌گیری تمدن نوین اسلامی، از دیدگاه رهبر انقلاب اسلامی ۳۶۳
حسن ملائی
- نمایه ۳۹۳

«بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ»
 وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُودَ وَسُلَيْمَانَ عِلْمًا وَقَالَا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي
 فَضَّلَنَا عَلَى كَثِيرٍ مِّنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ
 (قرآن کریم: سوره مبارکه النمل: آیه شریفه ۱۵)

سخن‌نشر

فلسفه وجودی دانشگاه، اما، صادق‌الاعلان که از سوی ریاست فقید دانشگاه به کرات مورد توجه قرار گرفته، رهیافت نیروی انسانی‌ای متعهد، باتقوا و کارآمد در عرصه عمل و نظر است تا از این طریق دانشگاه بتواند نقش اساسی خود را در سطح راهبردی به انجام رساند.

از این حیث «تربیت» را می‌توان مقولای محوری، یاد نمود که وظایف و کارویژه‌های دانشگاه، در چارچوب آن معنا می‌یابد؛ زیرا که «علم» بدون «تزکیه» بیش از آنکه ابزاری در مسیر تعالی و اصلاح امور جامعه باشد، عاملی مشکل‌ساز خواهد بود که سازمان و هویت جامعه را متأثر و دگرگون می‌سازد.

از سوی دیگر «سیاست‌ها» تابع اصول و مبادی علمی هستند و نمی‌توان منکر این تجربه تاریخی شد که استواری و کارآمدی سیاست‌ها در گرو انجام پژوهش‌های علمی و بهره‌مندی از نتایج آنهاست. از این منظر پیشگامان عرصه علم و پژوهش، راهبران اصلی جریان‌های فکری و اجرایی به حساب می‌آیند و نمی‌توان آینده درخشانی را بدون توانایی‌های علمی - پژوهشی رقم زد و سخن از «مرجعیت علمی» در واقع پاسخگویی به این نیاز بنیادین است.

دانشگاه امام صادق علیه السلام در واقع یک الگوی عملی برای تحقق ایده دانشگاه اسلامی در شرایط جهان معاصر است. الگویی که هم‌اکنون ثمرات نیکوی آن در فضای ملی و بین‌المللی قابل مشاهده است. طبعاً آنچه حاصل آمده محصول نیت خالصانه و جهاد علمی مستمر مجموعه بنیان‌گذاران و دانش‌آموختگان این نهاد است که امید می‌رود با اتکاء به تأییدات الهی و تلاش همه‌جانبه اساتید، دانشجویان و مدیران دانشگاه، بتواند به مرجعی تمام عیار و گستره جهانی تبدیل گردد.

معاونت پژوهشی دانشگاه امام صادق علیه السلام با توجه به شرایط، امکانات و نیازمندی‌ها، به منظور مقطع کنونی با طرحی جامع نسبت به معرفی دستاوردهای پژوهش دانشگاه، ارزیابی سازمانی - کارکردی آن‌ها و بالاخره تحلیل شرایط آتی اقدام نموده که نتایج این پژوهش‌ها در قالب کتاب، گزارش، نشریات علمی و ... تقدیم علاقه‌مندان می‌گردد. هدف از این اقدام - ضمن قدردانی از تلاش خالصانه امام‌کسانی که با آرمان و اندیشه‌ای بزرگ و ادعایی اندک در این راه نام نهادند - در ارتقای کاستی‌ها و اصلاح آنها است تا از این طریق زمینه پرورش نسل جوان و علاقه‌مند به طی این طریق نیز فراهم گردد؛ هدفی بزرگ که در نهایت مرجعیت مکتب علمی امام صادق علیه السلام را در گستره بین‌المللی به همراه خواهد داشت. (ان شاء الله)

وَلَا تُحْمَازْ

معاونت پژوهش دانشگاه

مقدمه

«اللهم و احي به الملوب الميتة و اشف به الصدور الوغرة و اجمع به الالهواء المختلفة على البر و اتم به الحدود المعطلة و الاحكام المهملة حتى لا يبقى حق الاظهر و لا عدل الاكبر و اجعلنا يا رب من اعوانه و مقويه سلطانه»^۱

ظرفیت بی‌بدیل ریافت تمدنی در سنجش کارآمدی نظام‌های اندیشه‌ای و خیزش تمدنی مسلمانان در برابران شکوه، لزوم بیداری و احیای انسانی و اسلامی و خروج از بحران و ضرورت همپایی یک مسلمان با شرایط محیطی امت اسلامی، از مهم‌ترین ضرورت‌های اتخاذ رویکرد فرهنگی و تمدنی به آموزه‌های اسلامی است. تبیین و ارائه آموزه‌ها ویت در چارچوب مطالعات فرهنگی و تمدنی افق‌های جدیدی فرا روی پژوهش‌گران و اندیشمندان می‌گشاید. رویکرد تحول‌گرا و تمدنی به آموزه‌ها ویت تصویرگر فهمی تازه و ارائه برداشتی نوآمد از نقش‌آفرینی این آموزه در اسما و احیای جامعه و انسان است که واعمر اللهم به بلادک و احي به عبادک^۲ نگاه سطحی، تلقی صرفاً مناسکی، حداقلی و رویکرد ساده‌انگارانه به این آموزه آسیبی است که می‌تواند متوجه این اندیشه شود؛ چنانکه حرکت عالمانه و

۱. سید بن طاووس: جمال الاسبوع، دعای غیبت وارده بعد نماز عصر جمعه.

۲. دعای عهد، در در بیانی سلبی هم ظهور حضرت در مقابل کسانی است که ضلالت آفرینند و بلاد و حیات مردمان را تخریب و فاسد کردند... و اضلوا عبادک و اخرجوا بلادک (سید بن طاووس، همان).

رویکرد فرهنگی و تمدنی می‌تواند زمینه‌ساز تحقق اهداف عالی بعثت انبیاء در چارچوب این آموزه شود. انتظار یعنی آمادگی و زمینه‌سازی، که یک حالت نیست، بلکه عمل است؛ بهترین عمل است: افضل الاعمال، انتظار الفرَج.^۱ این اندیشه در تحقق تمدن اسلامی، چه در گذشته تاریخ و چه آینده‌ای که پیش رو داریم، چه تأثیری دارد؟ دغدغه مقام معظم رهبری در چند سال گذشته با طرح ایده تمدن نوین اسلامی متفاوت از رویکردهای صریح تاریخی و توصیفی، بر همین اساس بازخوانی می‌شود. باید دید در سیر سیره نهضت اسلامی معاصر به رهبری امام خمینی (ره)، به سوی احیای تمدن اسلامی، اعتقاد به فرجام توحیدی و نجات‌بخش جهان (اعم از عالم/نشد و دنیا و مرحله انتقالی دنیا به عالم بالاتر) و در یک کلام مهدویت، در حوزه اخلاق، سیاست و هنر و سیاست و اقتصاد و... چه تأثیری دارد؟ اندیشه‌ای که در تاریخ کن ما ریشه داشته باشد و بتواند توده‌های مردم را بسیج کند و در هشت سال جنگ کفر علیه اسلام که همه در برابر یک بیداری اسلامی قد علم کردند، توانا ما را پیروز کند، همین اندیشه است. اندیشه‌ای که اساس نظام سیاسی ماست و در آن، ولی فقیه به عنوان نایب امام زمان (عج) است، شور می‌آفریند و می‌تواند تخته نجاتی در برابر همه لرزه‌ها و پس لرزه‌های این دریای موج باشد. در مکتب امام خمینی، انقلاب اسلامی، ذاتاً انقلابی زمینه‌ساز و تمدن‌ساز است. این رهیافت تمدنی به طور تفصیلی در بیان و مواضع و هدایت‌های مقام معظم رهبری محقق شده است:

«... فقط جلوی پای خودمان را نبینیم - آینده‌ی دور، ایجاد تمدن اسلامی است؛ تمدن نوین، متناسب با نیازها و ظرفیت‌های امروز بشریتی که از حوادث گوناگون قرن‌های اخیر زخم خورده است، مجروح است، غمگین است و نسل‌های جوان آن دچار یأس و نومیدی و افسردگی‌اند. اسلام می‌تواند این نسل‌ها را به آفاق جدیدی برساند، دل‌های آنها را شاد کند و

آنها را آنچنان که متناسب و شایسته‌ی کرامت انسان است، کرامت ببخشند؛ تمدن نوین اسلامی یعنی این، و شما هسته‌های مهم و اساسی و اصلی در ایجاد این تمدنید. آینده متعلق به شما است. سازندگان آینده‌ی کشور و آینده‌ی این تمدن و در واقع آینده‌ی جهان، شما جوان‌های امروزید» (۹۳/۲/۳۱).

امروز، وظیفه‌ی امت اسلامی تنها این نیست که به یادبود ولادت پیغمبر یا بعثت پیغمبر (ﷺ) جشن برپا کند؛ این کار کوچک و کمی است نسبت به آن وظیفه‌ی او است. دنیای اسلام امروز وظیفه دارد مثل خود اسلام و مثل خود پیغمبر، روحی در این دنیا بدمد، فضای جدیدی ایجاد کند، راه تازه‌ای را باز کند. ما به این پدیده‌ای که در انتظار آن هستیم می‌گوییم تمدن نوین اسلامی، ما باید دنبال تمدن نوین اسلامی باشیم برای بشریت؛ این تفاوت اساسی دارد با آنچه قدرت‌ها درباره‌ی بشریت فکر می‌کنند و عمل می‌کنند؛ این معنای تصرف سرزمین‌ها نیست؛ این به معنای تجاوز به حقوق ملت‌ها نیست. این به معنای تحمیل اخلاق و فرهنگ خود بر دیگر ملت‌ها نیست؛ این به معنای رضه کردن هدیه‌ی الهی به ملت‌ها است، تا ملت‌ها با اختیار خود، با انتخاب خود، یا تشخیص خود راه درست را انتخاب کنند. راهی که امروز قدرت‌های جهان، ملت‌ها را به آن راه کشانده‌اند، راه غلط و راه گمراهی است. این وظیفه‌ی امروز ما است» (۹۴/۱۰/۸).

«... موضوع بیداری اسلامی ... پدیده شگرفی است که اگر دنیا به سالم بماند و ادامه یابد، قادر خواهد بود سربرآوردن تمدن اسلامی را در چشم‌اندازی نه چندان دوردست، برای امت اسلامی و آنگاه برای جهان بشریت رقم زند ... دومین نکته لزوم ترسیم هدف بلندمدت برای بیداری اسلامی در کشورهای مسلمان است؛ نقطه متعالی و والایی که بیداری ملت‌ها را باید سمت‌وسو دهد و آنان را به آن نقطه برساند. با شناسایی این نقطه است که می‌توان نقشه راه را ترسیم کرد و هدف‌های میانی و نزدیک را در

آن مشخص نمود. این هدف نهایی، نمی‌تواند چیزی کمتر از ایجاد تمدن درخشان اسلامی باشد. امت اسلامی با همه ابعاد خود در قالب ملت‌ها و کشورها، باید به جایگاه تمدنی مطلوب قرآن دست یابد. شاخصه اصلی و عمومی این تمدن، بهره‌مندی انسان‌ها از همه ظرفیت‌های مادی و معنوی‌ای است که خداوند برای تأمین سعادت و تعالی آنان، در عالم طبیعت و در وجود خود آنان تعبیه کرده است. آرایش ظاهری این تمدن را در حکومت مردمی، در قوانین برگرفته از قرآن، در اجتهاد و پاسخگویی به نیازهای نو به تولید، در پرهیز از تحجر و ارتجاع و نیز بدعت و التقاط، در ایجاد رفاه و ثروت عمومی، در استقرار عدالت، در خلاص شدن از اقتصاد مبتنی بر ویژه‌خواری، ربا و تکاثر، در گسترش اخلاق انسانی، در دفاع از مظلومان عالم و در تلاش و مبارزات مبارک، می‌توان و باید مشاهده کرد. نگاه اجتهادی و عالمانه به عرصه‌های گوناگون، از علوم انسانی تا نظام تعلیم و تربیت رسمی و از اقتصاد و بانکداری تا تولیدی و فناوری و از رسانه‌های مدرن تا هنر و سینما و تا روابط بین‌الملل و غیره و غیره، همه از لوازم این تمدن‌سازی است. تمدن اسلامی می‌تواند با شاخصه‌های ایمان و علم و اخلاق و مجاهدت مداوم، اندیشه پیشرفته و اخلاق والا، به امت اسلامی و به همه بشریت هدیه دهد و نقطه‌رهایی از جهان‌بینی مادی، ظالمانه و اخلاق به لجن کشیده‌ای که ارکان تمدن امروزی غربند، باشد. رهبانیت در اجلاس علما و بیداری اسلامی، ۹/۲/۹۲).

بر همین اساس و علی‌رغم نگاه منفی برخی از جریان‌ها و فرهنگی، شرق‌شناسان و روشنفکران سکولار در امکان‌پذیری تأسیس یا حتی زمینه‌سازی تمدن اسلامی، واقعیت این است که تمدن اسلامی بر پایه آموزه‌هایی چون توحید، نهضت علمی و امت‌گرایی جهان‌شمول، بازشناخت اسلام ناب، بازسازی و نظریه‌پردازی علوم اسلامی، بینش جامع‌الاطراف به دین و دنیا و... در حال شکل‌گیری است. پایه‌گذاری تمدن اسلامی به وسیله رسول خاتم (ﷺ) صورت گرفته و از سوی ائمه هدی (علیهم‌السلام)

پیگیری شده است و غیبت هم از مراحل تکوین حقیقی آن و تربیت نفوس مستعد آن بوده است. در این دوران، انتظار در فرایند پیش رونده خود به فرهنگ مقاومتی تبدیل می شود که در عرصه های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و نیز تمدنی ظهور و بروز می یابد. سنجه امام منتظر برای ارزشیابی منتظران مفهومی راهبردی است از این رو، آینده محتمل تمدن مهدوی نیازمند نگاه فعالانه و ارسایانه و برنامه ریزی شده مهدی باوران و زمینه سازان ظهور است. نگوین عصر ظهور برای جامعه اسلامی به معنای بازگشت به اسلام اصیل در دهه غیبت است که مسیر حرکت های زمینه ساز را روشن می سازد. البته بار در وحدت بخشی بین الازدهانی و موعودگرایی موعودباوران که در نهایت، به امت واحده تبدیل می شود، نقش اساسی ایفا می کند. انقلاب اسلامی ایران با مؤلفه های دینی و امیدبخشی به مستضعفان عالم ایجاد شده است و همراه با واقعیت نگر، و استقلال فرهنگی، سیاسی و اقتصادی در عین تعامل با دیگر فرهنگ ها، تمدن های عالم در گفتمان سازی انتظار و ایجاد هویت تمدنی اسلامی و مهدوی نقش بی بدیل ایفا می کند. هویت تمدنی، اتصال فرهنگ به تمدن و خرده فرهنگ ها به نظام واحد جهانی است که انتظار مهدی موعود، کانونی ترین عنصر آن نقش می شود. این بینش تمدنی باید گام به گام از فرد به خانواده و از سجا به عرصه های اجتماعی تسری یابد. در این میان، تلاش برای ایجاد مقبولیت عام جهانی در قبال این نوع روایت ویژه از تمدن، امری لازم است. عقلانیت نظام مند اسلامی، تعالی گرایی، خودآگاهی، معرفت افزایی و سبک زندگی متناسب با رشد دانشی و بینشی و مهارتی برای تحقق زمینه سازی بایسته است.

کتاب حاضر منتخبی از برترین مقالات یازدهمین همایش بین المللی دکترین مهدویت با موضوع فرهنگ و تمدن زمینه ساز است که در قالب ۶ بخش نقش آموزه بی بدیل مهدویت و موعوداندیشی در شکل گیری یک رهیافت ناب تمدنی در اندیشه اسلامی و نیز راهبردپردازی برای تعیین آن را نشان می دهد. تدوین و انتشار این اثر بدون همراهی و مساعی نویسندگان

محترم، مؤسسات و نهادهای علمی فرهنگی و حوزوی و نیز بزرگوارانی که همواره همزه وصل انقلاب اسلامی و نظام جمهوری اسلامی با آرمان و اندیشه مهدویت بوده و هستند میسر نبود، از جمله این بزرگان حضرت آیت‌الله مهدوی کنی مؤسس فقید دانشگاه امام صادق (علیه السلام) بودند که همواره در افتتاحیه همایش‌های دکترین مهدویت حضور یافته و به ایراد سخنرانی و بحث می‌پرداختند. یادشان گرامی و روحشان پر فتوح باد. در خاتمه تقدیر و تشکر بی‌دریغ خود و همکارانم از مساعی علمی استاد بزرگوار حوزه و دانشگاه و فاضل ارزشمند جناب حجت‌الاسلام والمسلمین پورسید آقایی دبیر عامی و همکارانشان در دبیرخانه همایش‌های بین‌المللی دکترین مهدویت (اعلام و مراتب سیاس و مباهات از تنظیم و انتشار این اثر نظری و راهبردی را بسیار می‌کرم. بی‌شک این کتاب در مطالعات حوزوی و دانشگاهی مهدویت، نظری و در تحقیق و تحقق رهیافت و جبهه فکری تمدن نوین اسلامی بی‌نظیر می‌باشد. از حمایت‌های گروه مطالعات تمدنی دانشکده معارف اسلامی، فرهنگ و ارتباطات و هدایت‌های مشفقانه و عالمانه ریاست محترم دانشکده جناب آقای دکتر محمدهادی همایون و نقشی که در پیوند دو مجموعه داشتند از تقایر و قدردانی می‌نمایم.

ناشران امیدوارند با انتشار این اثر و توسعه و ده‌ای تخصصی حوزوی و دانشگاهی در جمهوری اسلامی ایران با موضوع مهدویت و مطالعات تمدنی و نیز گسترش تحقیقات نظری و راهبردی، نام‌های اسلامی تحقق و شناخت تمدن نوین اسلامی به مثابه ایستگاه پیش روی انقلاب اسلامی پیموده و جان تشنگان و منتظران حیات طیبه انسان با فرج و برآمدن سیراب گردد.

دکتر محمدهادی همایون

رئیس دانشکده م.ا. فرهنگ و ارتباطات

دانشگاه امام صادق (علیه السلام)